

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.37>

## **ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ІНСТИТУТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА БАНКРУТСТВА В СИСТЕМІ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

**Задихайло Д.В.,**

*доктор юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри господарського права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
d.v.zadyhaylo@nlu.edu.ua  
0000-0001-7612-7639*

**Швидка Т.І.,**

*докторка юридичних наук, доцентка,  
доцентка кафедри господарського права  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,  
адвокат  
Raketa7770@gmail.com  
0000-0002-6152-2705*

**Резнікова В.В.,**

*докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри  
економічного права та економічного судочинства  
Навчально-наукового інституту права  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
reznikova.vv78@gmail.com  
0000-0003-0149-0710*

**Задихайло Д.В., Швидка Т.І., Резнікова В.В. Політико-правовий зв'язок інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства в системі господарювання.**

Стаття присвячена постановці питання необхідності запровадження окремого напрямку системологічних досліджень щодо функціонально-змістовного міжінституційного зв'язку в системі підгалузей та інститутів господарського права та законодавства. Зазначена актуалізація розглянута на прикладі інститутів захисту економічної конкуренції, з одного боку, та інституту неплатоспроможності та банкрутства – з іншого. У зв'язку з чим, наголошено на наявності функціонально-змістового зв'язку між ними в першу чергу як економічними категоріями, елементами системи економіки ринкового типу. Дійсно, конкурентна боротьба може мати своїм прямим наслідком банкрутство неконкурентоспроможних суб'єктів господарювання. Банкрутство вітчизняних товаровиробників може докорінно змінити характеристику національного та місцевих ринків, щодо змісту конкурентної боротьби на них.

В цьому зв'язку у статті наголошується на необхідності предметної координації нормотворчого процесу законодавчого забезпечення цих взаємодіючих елементів ринкової економіки. Методологія їх автономного унормування вичерпала свій ресурс ефективності. Хоча і залишається серед арсеналу «робочих програм». Таким чином виникає питання про засади інтегрованого розвитку названих або багатьох інших інститутів функціонування ринку, і головне - інститутів його господарсько-правового забезпечення.

Як наголошено у статті, таким інтегрованим чинником є економічна політика держави, а в контексті статті – промислова політика, що значною мірою інтегрує до себе і антимонопольно-конкурентну політику. Саме в контексті завдань промислової політики держави можна і необхідно встановлю-

вати стратегічні та тактичні функціонально-кореляційні зв'язки що забезпечують взаємодію різних інститутів господарського права що в кінцевому результаті мають спільний макро-об'єкт – ринкову економіку. Що стосується інструментального рівня розбудови такої узгодженості та взаємодії, то мова може йти про законодавчо встановлені нормативи економічної конкуренції суб'єктів господарювання, критерії монополізації ринків товарів та послуг, критерії визначення окремих ринків та їх співвідношень, підстави виникнення господарсько-правової відповідальності за правопорушення в сфері економічної конкуренції, тощо.

Правові процедури банкрутства також мають численні «реперні крапки» такої взаємодії, зокрема: засоби попередження банкрутства, правові режими відновлення платоспроможності, встановлення спеціальних режимів процедур банкрутства для цілої низки категорій суб'єктів господарювання, спеціальні умови санації боржника, тощо.

Відтак, в статті наголошується на необхідності формування моделей змістовної адаптивності та функціональної взаємодії правових цілей та правових засобів з яких і формуються окремі інститути господарського права для забезпечення ефективного господарсько-правового впливу на єдиний системно-працюючий економічний організм.

**Ключові слова:** економічна конкуренція, банкрутство, неплатоспроможність, санація, конкурентоспроможність, промислова політика держави

**Zadykhaylo D., Shvydka T., Rieznikova V. Political and legal connection of institutions for providing economic competition and bankruptcy in the economic system.**

The article is devoted to posing the question of the necessity of introducing a separate direction of systemological studies of functional-substantive inter-institutional communication in the system of sub-branches and institutes of economic law and legislation. The specified update is considered on the example of the institutes for the protection of economic competition, on the one hand, and the institute of insolvency and bankruptcy, on the other. In connection with this, the presence of a functional and substantive connection between them, primarily as economic categories, elements of the market-type economy system, was noted. Indeed, competitive struggle can have as its direct consequence the bankruptcy of non-competitive business entities. Bankruptcy of domestic producers can fundamentally change the characteristics of national and local markets regarding the content of competition on them.

In this regard, the article notes the need for substantive coordination of the regulatory process of legislative support for these interacting elements of the market economy. The methodology of their autonomous standardization has exhausted its efficiency resource. Although it remains among the arsenal of “work programs”. Thus, the question arises about the basis of the integrated development of the named or many other institutions of the functioning of the market, and most importantly - the institutions of its economic and legal support.

As emphasized in the article, such an integrated factor is the economic policy of the state, and in the context of the article – industrial policy, which largely integrates antimonopoly and competition policy. It is in the context of the tasks of the industrial policy of the state that it is possible and necessary to establish strategic and tactical functional-correlational connections that ensure the interaction of various institutions of economic law, ultimately having a common macro-object – the market economy. As for the instrumental level of the development of such coordination and interaction, we can talk about legislatively established standards of economic competition of economic entities, criteria for the monopolization of the markets of goods and services, criteria for determining individual markets and their relationships, the grounds for economic and legal liability for offenses in the field of economic competition etc.

Legal bankruptcy procedures also have numerous “the reference points” of such interaction, in particular: means of preventing bankruptcy, legal regimes for restoring solvency, establishing special regimes of bankruptcy procedures for a number of categories of economic entities, special conditions of the debtor's rehabilitation, etc.

Therefore, the article emphasizes the necessity to form models of meaningful adaptivity and functional interaction of legal goals and legal means from which separate institutions of economic law are formed to ensure effective economic and legal impact on a single system-working economic organism.

**Key words:** economic competition, bankruptcy, debtor's rehabilitation, rehabilitation, competitiveness, industrial policy of the state

**Постановка проблеми.** Безперечним фактом є процес постійного ускладнення та урізноманітнення суспільно-економічних відносин, а відтак і їх правового та законодавчого забезпечення. Разом з тим, як правило, що у сфері державного управління, що у сфері законотворчої діяльності ми маємо справу з реактивним типом реалізації відповідних компетенцій. Так, законодавець скоріше обслуговує тенденцію до зростаючої спеціалізації законодавства, втрачаючи з поля зору його системологію, необхідність забезпечення системної уніфікації та внутрішньосистемної взаємодії. Так, на певному етапі розвитку національного законодавства перед законодавцем постала мета забезпечити функціонування основних елементів (механізмів) економіки ринкового типу з формуванням усіх необхідних правових інститутів. На другому етапі необхідним було забезпечити їх ефективність як таких. Цьому етапу кореспондувала суперзадача – досягнення адекватності функціонування у відповідності до вимог сучасної економіки. Як уявляється, сьогодні на часі третій етап – забезпечення інтеграції основних ринкових та відповідно господарсько-правових інститутів в єдину систему національної економіки та систему правового регулювання економічних відносин. Одним із найважливіших аспектів такої інтеграції є адекватність і економічність правових інститутів до цілеспрямованої взаємодії між завданнями економічної політики держави. В цьому контексті проблема функціональної взаємодії між інститутом забезпечення економічної конкуренції та банкрутства є доволі перспективною для вивчення та формування необхідних моделей. Як уявляється, наукових праць зазначеного спрямування є доволі мало.

**Мета статті.** Метою статті є спроба встановлення міжінституціональної функціональної взаємозалежності, зокрема між інститутом забезпечення економічної конкуренції та банкрутства в господарському праві, виходячи із інтегративної та спрямовуючої ролі державної економічної політики щодо цієї взаємодії. Додатковою метою статті є актуалізація саме таких міжінституціональних господарсько-правових досліджень, що ґрунтуються на переконанні обмеженої ефективності методології автономності інститутів господарського права, а відповідно і аналогічної організації законодавчих робіт.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемам неспроможності та банкрутства присвятили свої наукові праці такі вчені як Д.В. Задахайло, Б. Поляков, В. Джунь, В. Рудика, Ю. Великий, О. Зьома, Р. Брелі, С. Майерс, П. Пригуза, В. Резнікова, О. Подцерковний. В той же час тема статті торкається питань захисту економічної конкуренції. У цій сфері дослідження проводились такими науковцями як О. Бакалінська, О. Безух, С. Валітов, Ю. Журик, Н. Корчак, В. Полохович, К. Смирнова, С. Шкляр, Т. Швидка та інші. Незважаючи на таку увагу до окреслених питань, а також у зв'язку зі змінами національного законодавства та підвищеною увагою суспільства до конкуренції як базової основи ринкової економіки і ролі держави в її регулюванні, деякі проблеми теорії та практики потребують додаткового аналізу та вивчення в межах даної наукової статті.

**Виклад основного матеріалу.** Конкуренція є стимулом до розвитку господарюючих суб'єктів, впровадженням нових технологій у виробництво, покращення та розвитку свого положення на ринку. Конкуренція як основа ринкової економіки є її невід'ємним елементом. Завдяки конкуренції відбувається змагання суб'єктів господарювання за кращі умови функціонування свого бізнесу на ринку. Антимонопольно-конкурентна політика є напрямом економічної політики держави. Від вдалої ефективності та застосування механізмів її реалізації залежить розвиток економіки країни в цілому.

Господарський кодекс України визначає антимонопольно-конкурентну політику одним із напрямів економічної політики держави, основним спрямуванням якої є забезпечення функціонування та захисту конкурентного середовища та недопущення зловживань з боку монопольних утворень, а також захист від проявів недобросовісної конкуренції [1]. Реалізація конкурентної політики повинна бути у чіткій взаємодії із промисловою, структурно-галузевою, інвестиційною та інноваційною політикою. Для реалізації конкурентної політики повинні бути враховані механізми забезпечення рівня конкурентності всередині країни між вітчизняними виробниками, забезпечення чесної конкуренції на внутрішньому ринку між вітчизняними і іноземними виробниками, та забезпечення конкуренції на міжнародній арені та стимулювання підвищення конкурентоздатності як національних товаровиробників так і національної економіки в цілому. Механізми реалізації конкурентної політики повинні бути направлені як на захист національного товаровиробника, так і на захист та залучення іноземного інвестора, створюючи привабливий інвестиційний клімат в країні. Все це можливо лише завдяки збалансованому поєднанню та забезпеченню внутрішнього компромісу між публічними і приватними інтересами, враховуючи інтереси суб'єктів господарювання і споживачів, в тому числі інтереси суб'єктів як малого, середнього так і великого бізнесу [2, с. 152].

Без вдалого регулювання конкурентних відносин та налагодження рівня конкурентності всередині країни, неможливо досягнути рентабельності та ефективності галузей економіки, які можуть стати конкурентоспроможними на світовому ринку. Як зазначає Д.В. Задихайло, вступ України до СОТ також вимагає за допомогою активних засобів державного регулювання забезпечити національним товаровиробникам максимально високий рівень конкурентоздатності. [6, с. 18]. Там де в Україні є потенціал вироблення власної конкурентоспроможної продукції, необхідно впровадити норми у національне конкурентне законодавство з урахуванням умов захисту національного товаровиробника.

Наявність у ринковій економіці конкуренції зумовлює необхідність забезпечення режиму підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання й національної економіки як такої.

У свою чергу, конкурентоспроможність національної економіки, національних товаровиробників та окремих товарів і послуг, що ними виробляються, є найважливішим і визначальним показником ефективності економічної політики держави. На нашу думку, необхідним завданням уряду України є створення можливостей розвитку власних конкурентоспроможних підприємств, які виготовляли б якісну продукцію й тяжіли до міжнародних стандартів. Це, у свою чергу, забезпечить підвищення конкурентності й конкурентоспроможності національної економіки на міжнародній арені

Від успішного розв'язання проблем підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції залежить не лише покращення фінансового стану та інвестиційного потенціалу українських підприємств, а й економічна безпека країни в цілому. Розвиток економічних відносин та інтеграція України до світового економічного простору вимагає від вітчизняних товаровиробників проводити свідому корпоративну політику постійного підвищення власної конкурентоспроможності.

Погоджуючись із думкою Задихайло Д.В., що економічна система України повинна бути спрямованою на створення, підтримання та розвиток необхідної виробничої основи життєдіяльності української нації у відповідності до існуючих і майбутніх соціальних, економічних та природних умов. В той же час, держава в економічній сфері має забезпечити стабільне функціонування національної економіки, підтримуючи необхідний рівень її конкурентоспроможності та ефективності [2, с. 112].

Якщо порівнювати категорії «банкрутство» та «економічна конкуренція» можемо сміливо стверджувати, що в ринковій економіці у них є спільні функції: усунення з ринку неефективних суб'єктів підприємницької діяльності. Тобто, якщо суб'єкт неспроможний виконати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами та продовжувати свою діяльність на ринку, його може бути ліквідовано через процедуру банкрутства. Проте ще однією функцією банкрутства є можливість відродження діяльності суб'єктів господарювання у разі виникнення лише тимчасових фінансових труднощів надання їм шансу відновити чи оздоровити свою діяльність на ринку через процедуру санації.

Наприклад, банкрутство в праві ЄС пов'язане також із законодавством про конкуренцію, що належить до сфери управління економікою. Відомо, що в цьому міждержавному утворенні особлива увага приділяється юридичним засобам підтримки справедливої конкуренції. Зазначимо, законодавство про конкуренцію вважають тією сферою правового регулювання приватних відносин, яка має бути предметом для гармонізації законодавства країн – претендентів на членство в ЄС. Наведене вище має прямий зв'язок з правом банкрутства, оскільки процедури банкрутства є тими ринковими механізмами, які стоять на сторожі чесної конкуренції, допомагають регулюванню майнових відносин між учасниками економічних відносин без прямого втручання держави. Сьогодні в ЄС діє спеціальний нормативний акт, що регулює відносини неспроможності в транскордонних справах, – Регламент Ради ЄС 1346/2000 від 29.05.2000 р. про процедури неспроможності (the Council Regulation 1346/2000/EC of 29 May 2000 on insolvency proceedings) [4]. Основним завданням розробників Регламенту стало впровадження системи заходів щодо розв'язання проблем у транскордонних банкрутствах шляхом забезпечення координації судових проваджень у множинних судових справах про банкрутство. Господарсько-правова політика держави, базуючись на положеннях конституційного економічного порядку, економічної політики держави та наукової господарсько-правової доктрини і зафіксована у змісті державних програм економічного розвитку як обов'язкова, структурна та інструментальна їх складова, є імперативною концептуальною позицією держави щодо напрямів та змісту подальшого розвитку господарського законодавства, вдосконалення практики його застосування, оптимізації правового господарського порядку як такого [5].

На ринку відбувається постійна конкурентна боротьба між підприємствами, в якій одні суб'єкти господарювання можуть втратити свої позиції. Особливо гострою стає проблема, коли гравцями ринку є монополісти утворення, що зловживають своїм монополістичним становищем, ринковою владою.

21 квітня 2019 року набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства (далі-Кодекс, КУЗ-ПБ), відповідно до якого банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури [7].

У науковій доктрині немає одностайності щодо розуміння даного механізму. Відтак, Р. Брелі та С. Майерс акцентують увагу на тому, що банкрутство – це ринковий спосіб покарання компанії за масштабні помилки в менеджменті. Воно пов'язане з реалізацією катастрофічних ризиків, що виникли в процесі її невдалої фінансово-господарської діяльності [8, с.904]. У свою чергу, Г. Ляшенко зазначає, що банкрутство в умовах ринкової економіки є наслідком незадовільного управління підприємством, нехтування впливу різноманітних факторів мікро- і макросередовища, а тому його правомірно розглядати як плату за економічну свободу у виборі напряму господарської діяльності, ринків збуту, у ціноутворенні, найманні робочої сили [9, с. 106]. В.І. Рудика, Ю.М. Великий, О.Д. Зьома вказують, що банкрутство – це абсолютна неплатоспроможність боржника, що є наслідком глибокої фінансової кризи, внаслідок якої підприємство не може задовольнити пред'явлені йому кредиторами вимоги [10, с. 128].

На сьогоднішній день з приводу також різняться думки вчених стосовно основного призначення законодавства про банкрутство. На думку Б.М. Полякова, всі обмеження суб'єктивних прав учасників процедури банкрутства спрямовані на досягнення єдиної мети відносин неплатоспроможності – відновлення платоспроможності боржника (збереження господарюючого суб'єкта) [11, с. 82-83].

В той же час аналізуючи праці В.В. Джуна, можливо дійти висновку, що науковець вбачає в інституті неспроможності, насамперед, інструмент для юридичного санкціонування результатів конкурентного суперництва товаровиробників. На його думку, норми банкрутства покликані захищати права кредиторів, яких автор розцінює як контрагентів неконкурентоспроможного товаровиробника [12, с. 186].

Є.А. Махнаєва, стверджує, що «застосування законодавства про банкрутство дозволяє ліквідувати безнадійно невилковні підприємства, що в результаті запобігає існуванню неконкурентоспроможних підприємницьких структур та розповсюдження кризи на інших суб'єктів, що попереджує ланцюгову реакцію банкрутства господарюючих суб'єктів, а відповідно, кризу економічної системи» [13, с. 3].

На думку Ю.В. Чорної, захист соціального середовища від руйнівних процесів варто шукати не в тій чи іншій моделі законодавства про неспроможність, а саме в сукупності таких правових механізмів, що дозволять досягнути головних цілей законодавства про неспроможність та ефективного його функціонування на користь всіх суб'єктів, чие благополуччя залежить від державної економічної стабільності в цілому [14, с. 60].

Є цілком очевидним те, що банкрутство виступає регулятором ринкової економіки, оскільки одним із його основних призначень є позбавлення від збиткових неефективних суб'єктів підприємницької діяльності. Банкрут може стати причиною виникнення серйозних фінансових ризиків для успішно діючих підприємств – його партнерів. Таке підприємство може приносити значну шкоду своїм партнерам партнерам, внаслідок чого знижується загальний потенціал економічного розвитку держави. Фінансово неплатоспроможне підприємство ускладнює формування доходної частини державного бюджету та позабюджетних фондів. Окрім вищезазначеного, дані підприємства згортають свою діяльність і сприяють скороченню чисельності робочих місць та кількості зайнятих у суспільному виробництві.

Втрата підприємств, особливо великого бізнесу може шкодити економіці держави, а тому важливим питанням залишається збереження функціонування підприємств на ринку задля підвищення економіки країни. Дійсно, конкурентна боротьба може мати своїм прямим наслідком банкрутство неконкурентоспроможних суб'єктів господарювання. Банкрутство вітчизняних товаровиробників може докорінно змінити характеристику національного та місцевих ринків, щодо змісту конкурентної боротьби на них.

**Висновки.** Економічні інститути економічної конкуренції та банкрутства в системі ринкової економіки є такими, що функціонально пов'язані між собою. Природа, характер та феноменологія зазначеного зв'язку вимагає цілої низки предметних економічних та економічно-правових досліджень. Очевидно однак, що якість та інтенсивність відносин економічної конкуренції безпосередньо впливають на статистику та параметри неплатоспроможності та банкрутства в національній економіці. В той же час ця залежність має і потужні зворотні зв'язки.

2. Інтегруючим та узгоджуючим фактором функціонування зазначених інститутів потенційно та практично є промислова політика держави, що будучи складовою структурно-галузевої політики, згідно із статтею 10 Господарського Кодексу України, відповідає за забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції і удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій тощо. Відтак, залежно від цілей та завдань державної промислової політики, а саме: стимулювання економічної концентрації суб'єктів господарювання у визначених секторах національної економіки, масового залучення іноземних інвестицій, мінімалізація наслідків економічних криз, збереження національного товаровиробника у визначених видах виробництв тощо, інструментами впливу на економічні відносини з боку держави можуть бути зокрема режими функціонування інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства суб'єктів господарювання спеціально узгоджені між собою.

3. Виходячи з правової природи зазначених категорій, а саме: структурно-галузевої (промислової) політики держави, механізму захисту економічної конкуренції та процедур банкрутства на перший план виходять переважно макроекономічні аспекти функціонування економічних відносин, що реалізуються часто на рівні правових засобів прямого впливу на економічну поведінку конкретних суб'єктів господарювання. Відтак, методологія формування та реалізації промислової політики держави має опанувати зазначену сферу та інструменти впливу на зміст економічних відносин та процесів, але також має встановити чіткі функціонально-змістовні зв'язки між цілями промислової політики та засобами їх реалізації в сферах економічної конкуренції та банкрутства, як пов'язаних та взаємозалежних чинників.

4. Важливо усвідомлювати системно-структурний характер взаємодії не тільки в сфері економічних відносин, але паралельно в системі права та законодавства. Це особливо стосується такої комплексної за своєю природою галузі – господарського права та законодавства. Саме тут методологія автономного удосконалення змісту тих чи інших інституційних механізмів демонструє обмежену ефективність. Тому проблема системної взаємодії інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства на функціональному та інструментальному рівні може стати окремим методологічним чинником якісно законодавчої роботи.

5. Слід зазначити, що розбудова господарсько-правової науки, як це не дивно, відбувається в умовах абсолютно регресивних законодавчих пропозицій скасування Господарського кодексу України. Ці пропозиції уявляються щонайменше безвідповідальними та корпоративно вмотивованими. Зрозуміло, що на часі може бути лише одне питання – рекодифікації та модернізації Господарського кодексу України, та формування цілої підсистеми підгалузевих кодифікацій з метою утримання господарського законодавства у ефективному системному форматі.

#### **Список використаних джерел:**

1. Господарський кодекс України: від 16 січ. 2003 р. № 436–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
2. Швидка Т.І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія. Харків: Право, 2020. 376 с.
3. Задихайло Д.В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
4. Регламент Ради ЄС 1346/2000 від 29.05.2000 р. про процедури неспроможності (the Council Regulation 1346/2000/EC of 29 May 2000 on insolvency proceedings).
5. Вольвач Б.В., 2018 9 Theory and Practice of Jurisprudence. 2018. Issue 1 (13) ISSN 2225-6555.
6. Задихайло Д.В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2013. 38 с.
7. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#top> (дата звернення: 14.03.2023).
8. Брели Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов. М.: Олимп-Бизнес, 2007. 2008 с.
9. Ляшенко Г. Банкрутство в системі державного регулювання. *Науковий вісник УкрДЛТУ*. 1999. № 10.1. С. 103–108.
10. Рудика В.І., Великий Ю.М., Зьома О.Д. Економічна сутність поняття «банкрутство»: причини виникнення та наслідки на підприємстві. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 18. С. 127–133.

11. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підручник. Київ: Ін Юре, 2011. 559 с.
12. Джузь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія. Київ: Юр. практика, 2006. 384 с.
13. Махнева Е.А. Развитие гражданских правоотношений в процедурах банкротства: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2003. 175 с.
14. Чорна Ю.В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.ю.н. 12.00.04. 2018 р. URL: [http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/%90%22%90\\_%90%F6%90%90%90%F7%90\\_%90%B3%90%C5%90%F4\\_%90%90\\_%91\\_%90\\_%90%F8-%90R.pdf](http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/01/%90%22%90_%90%F6%90%90%90%F7%90_%90%B3%90%C5%90%F4_%90%90_%91_%90_%90%F8-%90R.pdf).